

דרך התיקון

זאת חֶקֶת התורה

טומאה וטהרה הן הלכות שלצערנו הרב רוב גופי תורה שלהן אינם נוהגים בזמננו. לא פעם אנו מחפשים עצות, כיצד להזכיר לעצמנו את החיסרון העצום שקיים בעולם המתנהל ללא בית מקדש, את החלל הגדול הפעור במציאות שאין בה גילוי נבואי. כתשובה, אפשר פשוט להביט בש"ס המשניות שלנו – שסדר שלם מתוכו מגלם, במידה רבה, את החלל הזה.

מיום שנגזז אפרה של פרה אדומה, כולנו טמאי מתים. בחבלי ארץ קדושים שבהם הקפידו כהנים על אכילת תרומה בטהרה, ברחובות ובסמטאות שבהם הידרו חברים לאכול חוליהם על טהרת הקודש, בעיר שבה נטהרו הכול – תלמידי חכמים כעמי הארץ – קודם שעלו לרגל, עולם כמנהגו נוהג, כמעט ללא כל הבחנה בין טמא לטהור. כשארית הפלטה נותרו לנו דיני מקוואות, משום שאלו אינם רק מטהרים נדה מטומאתה אלא גם מתירים אותה מאיסורה. ועוד יותר מהם, דיני נטילת ידיים, שכל כולם זכר למקדש, בבחינת "הציבי לך ציונים" – שלא תשתכח תורת טהרה מישראל.

מקצוע זה בתורה, רחב ועמוק הוא מאוד מאוד. ראשו בשמים, שהרי טהרה היא מציאות רוחנית שאין העין מכירה בה ואין היד ממשמשת בה, ורגליו מוצבות ארצה, בכל הפרטים הקטנים של חיי היום-יום, דרך עשיית הכלים ואוזניהם, עוקצי התאנים ואופן בניינם של בתים ואוהלים. אולי גם במזיגה זו מזכיר לנו סדר טהרות איך נראה ומרגיש עולם שהשכינה שורה בתוכו – כשהפלא העליון, הטמיר והסתום ביותר יורד ומתערב בפרטי הפרטים של חיי כל אחד ואחד מישראל. בבית ובשדה. באוכל ובמשכב. בחיים ובהפכם.

על פרה אדומה אמרו חז"ל את דבריהם המפורסמים: "חוקה חקקתי, גזרה גזרתי, אי אתה רשאי לעבור על גזרתי!"^א במקורם אמורים הדברים כלפי הדין הגוזר טומאה על הכהן העוסק בשרפת הפרה ובהזאת המים על הטמא, שכן כיצד ייתכן הדבר? "העוסקין בפרה מתחילה ועד סוף מטמאין בגדים – היא גופה מטהרת בגדים?!" אמנם נראה שכל ענייניה של טהרה הם, במידת מה, נתונים בתחומה של החוקה, המופלאת מן השכל. לפחות דוגמה אחת נוספת מצאנו בדברי מרן הרב זצ"ל, ולכך ניחד את שורותינו הבאות.

^א במדבר רבה יט: א.

כיצד מטהרין את הכלים?

אומרת הגמרא במסכת שבת²:

שמעון בן שטח תיקן כתובה לאישה וגזר טומאה על כלי מתכות. כלי מתכות – דאורייתא נינהו! דכתיב: "אך את הזהב ואת הכסף וגו'". לא נצרכה אלא לטומאה ישנה, דאמר רב יהודה אמר רב: מעשה בשל ציון המלכה שעשתה משתה לבנה ונטמאו כל כליה, ושברתן ונתנתן לצורף וריתכן ועשה מהן כלים חדשים, ואמרו חכמים: יחזרו לטומאתן ישנה. מאי טעמא? משום גדר מי חטאת נגעו בה.

על טומאתם של כלי מתכות אנו למדים מדברי התורה ללוחמי ישראל השבים ממלחמת מדין:

אך את הזהב ואת הכסף את הנחשת את הברזל את הבדיל ואת העפרת, כל דבר אשר יבא באש תעבירו באש וטהר אך במי נדה יחטא וכל אשר לא יבא באש תעבירו במים.³

אם כן, כיצד יטהר הכלי? ב"מי נדה" – מי אֲדִיּוֹתָא [=הזיה] "י", מים שמזים עליו שלישי ושביעי, כדין טהרת האדם מטומאת המת. אלא שחכמים הבינו מסברתם שיש גם דרך אחרת לטהרת הכלי: שאם יותך ויאבד את צורתו, תפרח ממנו טומאתו. ניתן לשער שבאופן מעשי היו שנהגו כך והיו שנהגו אחרת. לא לכל אחד הייתה האפשרות להתיק כלי בחום גבוה, ומנגד – לא כל אחד יכול היה להמתין עד שיגיע למקום שבו יזו עליו ממי נדה המעורבים באפרה של פרה.

של ציון, המוכרת לנו יותר כשלומציון המלכה, אחותו של שמעון בן שטח הייתה ואשתו של ינאי המלך. מעשה שהיה, שעשתה משתה של חתנים לבנה ובתוך השמחה מת אדם ונטמאו כל כליה בטומאת אוהל. מובן שכשהדברים אמורים בבית המלכות, אין כל מניעה להתיק את כל הכלים ולעשות חדשים בתוך זמן קצר, בו ביום ממש. ממילא, האפשרות הזו הפכה למועדפת משום שהשמחה בעיצומה והכלים נדרשים. אלא שרוח חכמים – ובראשם אחיה של שלומציון, שמעון בן שטח – לא הייתה נוחה ממעשה זה, עד שקמו וגזרו שיחזרו כליה של שלומציון לטומאתן הישנה.

כל כך למה? – "משום גדר מי חטאת נגעו בה". מבאר רש"י: "נמצאו מי חטאת בטלים, שאין לך אדם ממתין שבעה ימים אלא שוברן, ותשתכח תורת מי חטאת".

² טז, ב.

³ לא כב-כג. ועיין רש"י שם ד"ה "אך את הזהב".

⁴ אונקלוס שם.

את חששו של שמעון בן שטח ניתן בהחלט להבין. דברים שבכל יום שהלכות מסוימות הופכות לנדירות יותר ויותר, עד שרבים אינם מודעים כלל לקיומן. כך, למשל, מליחת הבשר. עד לפני דור או שניים כל עקרת בית ידעה כיצד להכשיר בשר הנלקח ישירות מן השוחט. כיום, ההכשרה נעשית בבתי המטבחים עצמם ורוב עקרות הבית אינן יודעות להכשיר בעצמן. כך גם ניקור חלקי הבשר האחוריים של הבהמה, מלאכה הדורשת מומחיות ובעבר הייתה נחלת רבים, וכיום – משיקולי רווחיות – כמעט ואין עוסקים בה עוד.

אמנם מאליה נשאלת השאלה: עד שאתה חושש שתשתכח תורת מי חטאת מישראל, יש לך לחשוש שתשתכח תורת התכת כלים מישראל! הרי במו ידיך אתה גוזר עליה לבטלה! קושיה זו כה פשוטה ומתבקשת, עד שהיא אומרת דרשני. ואכן, סוגיה קצרה זו טומנת בחובה מסר הגותי עמוק¹. להלן יובאו דברי מרן הרב זצ"ל בביאור העניין, כשבדרך עיונו יתבהר לנו גם קשר הסמיכות שבין הגזרה על טומאת כלי מתכות ובין תקנת כתובה לאישה.

שתי דרכים לטהרת "רע עובר"

מבאר מרן הרב זצ"ל:

כלל עניין הטומאה ודרך ההטהרה ממנה, ודאי הם נסמכים אל החסרונות והמגרעות הנמצאים בעולם בכל סוגיו, ובאדם – בנפשו, גופו ונטיותיו בייחוד, והדרכים שבהם יתעלה הכול ויטהר מכל רע המושם עכשיו עליהם כמשא לעיפה.

טומאה וטהרה, אומר מרן הרב זצ"ל, ודאי קשורים אל המציאות הכללית של החסרונות הנמצאים בעולם ובאדם ואל דרכי תיקונם. כל חיסרון יסודו בטומאת הרע העולמית, שחלקי הבריאה נאלצים לשאת עליהם כמשא כבד ולא טבעי, וכל תיקון מבטא שלב נוסף בטהרת העולם מן הרע הזה.

והנה שני דרכים ישנם לטהרת רע עובר,

רע עובר – על משקל "מום עובר" – משום שכל מציאות הרע היא זמנית בלבד, וממילא כל תופעה שלילית שאנו רואים במציאות הסובבת אותנו סופה לחלוף מן העולם. השקפה זו נותנת פרספקטיבה אופטימית על כל מפגשינו עם הרע והשלילה שבעולם: ההקשר הוא

¹ לא לחינם כלל אותה בעל העין יעקב בספרו הגדול, המיוחד כולו למילי דאגדתא, למרות שלכאורה כל עיסוקה הוא בהלכה פסוקה.

¹ עין־אי"ה שבת א: עה.

תמיד הקשר של תיקון. סוף הטהרה לבוא. להלן יבאר הרב שתי דרכי תיקון המטהרות את העולם מן המום העובר של הרע.

באשר הרע הנמזג בדרכי החיים הוא הולך ומתפשט לפי ערך החלק שהוא נוטל בהם, על כן ישנה השקפה אחת שתסכים לבטל ולאבד בבת אחת סדרים ערוכים ישנים שבהם נשרש הרע והקלקול, ולבנות מהחומר העבר בניינים חדשים. זה הציור ישנו בעולם בכללו, ומגיע גם כן עד פרטיותו באדם, כשמוצא בנפשו רעות ומגרעות מושרשות מאוד, יש אשר יעלה על לבבו מחשבה לכתת גופו ונפשו, עד אשר כוחותיו ייחלשו ויִצְעֲרו, ועם השבירה של הכוחות כולם הלא יישברו כוחות הרע וההפסד, ושוב ישוב לבנות בניין הגון בסדר נכון על פי דרכי הצדק, התורה והמצווה.

הרע מחלחל בחיים כפי שארס הנחש מחלחל בגוף הנשוק, ובמהלכו הוא משחית ומטמא חלקי בריאה נוספים ככל שארכו ימי השפעתו. מתוך כך, ניתן למצוא היגיון רב בנטייה לבטל, לאבד, לכתת ולשבור את המציאות הנגועה – ומחורבותיה לקומם בניין טהור. הדברים רומזים לאפשרות טהרת כלי מתכות על ידי התכתם, כפי שנזכר לעיל, החוסכת את הזמן הדרוש לתהליך הטהרה הממושך של אפר פרה אדומה. מובן שאין שיטה זו פשוטה ליישום, שכן מי לידינו יתקע שהכלי החדש יצלח כמו הישן? ומי יודע אם כיתות הגוף והנפש של מבקש הטהרה לא יפגע בו במידה גדולה מכפי שיוכל לשאת? ואף על פי כן, האם משקל הסיכון גדול יותר מממשקל הרווח המיוחל? האם יש לנו מטרה עליונה משבירת כוחות הרע וההפסד בעולם ובנפש האדם?

והנה אם הייתה המידה הזאת נהוגה ביצירה בכלל, כבר היה ראוי לאבד עולם מלא בשביל החסרונות הרבים, בשביל העושק והמרוצה והנבלות אשר השרישו שורשיהם בקרב המין האנושי. אמנם אדון כל המעשים הוא אב הרחמים, והוא חס מלאבד כל יציר פחות וכל כוח מהמציאות, על כן רק במקום שאין דרך אחר נמצא, שם יוצאת המידה של "השחת שרוף וכלה"¹, אבל הדרך התמידי היא לתקן בסבלנות, באורך הזמן וברחמים רבים את המגרעות, באופן שגם הכוחות הרעים לא יאבדו מן המציאות, כי אם ישמשו לטובה.

ההתלבטות קשה. נצא ונלמד מהדרך שבה מנהיג אדון כל המעשים את עולמו. בוודאי לא פחות הוא רצונו יתברך בטהרת העולם ובתיקונו מרצוננו. כל שמץ רע וטומאה שדבק בחלק מחלקי הבריאה גלוי לפניו, וצער השכינה על החיסרון נורא הרבה יותר מצערן של אדם. עם

¹ סנהדרין נה, א.

זאת, עיינינו הרואות שאין הקב"ה נוהג לטהר את כליו בדרך זו. עולם מלא טובב אותנו, ובו חסרונות רבים. מהם שהשתרשו בו זמן ארוך, ובכל הזמן הזה לא נהג בהם הקב"ה מנהג "השחת, שרוף וכלה". ישנה מידה כזו בהנהגתו, שהרי כך הוא מורה אותנו לנהוג בעבודה זרה, אולם היא נוהגת רק במקום שאין כל ברירה אחרת. אם הדבר ניתן, הבחירה האלוקית היא תמיד תיקון סבלני, מתון, עדין, בתהליך האורך זמן רב. כל זאת מפני הרחמים, שאינם מופנים רק כלפי הטוב אלא גם כלפי הרע – לתת לו פתח תקווה לטהרתו ולעלייתו אל הטוב.

הנטייה הנראית בהנהגה האלוקית להשתמש לטובה תכליתית גם עם תכונות היותר שפלות, היא עודדה את לב שמעון בן שטח להשתמש בכוח פחות ונקלה לתכלית נעלה ונשגבה.

מתוך ההתבוננות בדרך ההנהגה האלוקית, המעדיפה את התיקון הסבלני והמשמר על פני התיקון המשחית והמכלה, גוזר הרב זצ"ל עיקרון מנחה: "להשתמש לטובה תכליתית גם עם תכונות היותר שפלות". כשאנו מתבוננים ברע אין עיקר רצוננו להעבירו, אלא לתקנו. גם לתכונה השפלה ביותר יש תכלית, וכאשר תינתן לה תכלית זו היא תמצא את מקומה, את ההקשר הנכון של קיומה, וממילא לא תהיה עוד שפלה. עיקרון זה מסביר את תקנתו השנייה של שמעון בן שטח, כפי שיבואר בהמשך:

אין לנו באנושיות דבר נקדש וראוי להיות מרומם כקדושת קשר ברית הנישואין, על כן התורה השלמה רצתה להדריכנו שלא על ידי כפייה ואונס יבנה בית ישראל, כי אם ההכרה הפנימית הנכנסת בנפשות קדושות להכיר מה גדולה ונערכה היא הברית הקדושה של הנישואין, "כי ה' העיד בינך ובין אשת נעורייך"^ח, על כן התירה תורה הגירושין.

דין תורה, המקדש את קשר הנישואין ובה בשעה מאפשר את התרתו, משקף את היחס הנכון לדרך הנחלתם של אידיאלים מרוממים בכל שכבות בית ישראל: לא בכפייה כי אם בהכרה פנימית. נישואין מאולצים לא יכילו בקרבם את קדושת ברית הנישואין, אלא רק יצמצמו ויכהו את אורה. הקדמה זו נצרכת להבנת ענייננו, מאחר ותקנת כתובה לאישה פוגעת באפשרות הגירושין ומכבידה עליה. מעתה, כל החפץ לגרש את אשתו יאלץ להוציא מכיסו סכום נכבד – כדי פרנסתה לשנה שלמה. מדוע ראה שמעון בן שטח לנכון לתקן זאת?

אמנם כאשר נתמעטו הכוחות המוסריים וקשר הקדושה של ברית הנישואין התרופף, הנה ראה שמעון בן שטח שראוי להשתמש להעיר את קדושת הנישואין

^ח מלאכי ב יד.

ולחזק מוסרותיה שלא תהיה קלה בעיניו להוציאה על ידי השימוש בכוח גרוע, בכוח הקמצנות וחשבון חיסכון של כסף, ותיקן כתובה לאישה.

בתקנה זו יישם שמעון בן שטח את אותו עיקרון: "להשתמש לטובה תכליתית גם עם תכונות היותר שפלות". לנגד עיניו עמד אדם שנוח בעיניו לפתור את קשיי נישואיו באבחה אחת של ניתוק ואיבוד, בבחינת "השחת שרוף וכלה", והוא מעמידו במבחן: האם גם בכסף תסכים לנהוג בצורה דומה? כעת ניצבת בפני האדם התלבטות של ממש, משום שכוח הקמצנות שבו מרים ראשו ומבקש לערוך דיון נוסף, והפעם ביתר מתינות. אולי בכל זאת אפשר שיהיה שלום בית? ואולי מחירו של השלום קטן מן הסכום הנקוב בכתובה? אין ספק, כוח הקמצנות הוא מניע גרוע לחיי נישואין –

אמנם כך היא המידה הנלמדת ממידותיו של הקב"ה, שלא לבוז לכל דבר ושלא להקטין כל כוח היותר שפל, ומכל שכן שלא לחפוץ באיבודו כי אם לצפות לזמן אשר יוכל להשתמש לדבר נשגב ונעלה.

"אין לך דבר שאין לו מקום"^ט, גם כוח גרוע יכול לשמש לדבר נשגב ונעלה. ואם נחשוש שמא מעתה יאבד קשר הנישואין את צלמו המרומם, והשיקולים העומדים מאחוריו יהפכו לתועלתניים גרידא, מרגיע אותנו מרן הרב זצ"ל שלא כך יהיה:

וזה כבר חקק ה' יתברך, שאחר כך – כאשר על ידי הכוח הפחות יעשה הדבר הנשגב – ילך הדבר הנשגב בנתיבה הראויה לו. קשר הנישואין, שאמנם בהמון נתחזק על ידי האמצעי המגושם הזה של קימוץ כסף הכתובה, מכל מקום פועל הוא אחר כך להרשים יפה את תפארת הקדושה הראויה לו כפי מידתו.

מתוך כך באה המסקנה:

על כן לא להרס ולבלע ראוי שתהיה המגמה של החפץ בתיקון עצמו בפרט ובתיקון עולם בכלל, בסדרי החיים המלאים להם מומין וחסרונות רבים, כי אם לא להיות מהיר במעשה התיקונים, כי בבקשת התיקון המהיר אין דרך כי אם לבלע ולאבד הדרכים הישנים, לאבד הטוב עם הרע, אמנם הדרך הזאת נמצאת היא במקום שאין צד יותר נאות אבל חלילה שתהיה דרך כבושה.

אם אמנם ניתן להציל, ואם אמנם אנו מובטחים שסוף ההצלה להיות הצלה שלמה וראויה, כי אז ברור שהדרך העדיפה היא להימנע מלאבד מציאות כלשהי של טוב, ואפילו היא

מעורבת ומסובכת ברע מכל צדדיה. רק מציאות החלוטה לרע, כעבודה זרה וכל אביזריה, ראויה לאיבוד ולהשחתה.

הצופה לרשע וחפץ בהצדקו

מתוך כך נשוב לנושא עיוננו, גזרת שמעון בן שטח וחכמי דורו – שלא יצאו כלי מתכות מידי טומאתן הישנה בהתכה, אלא רק בתהליך הממושך של הזיית מי חטאת:

טהרת הטומאה שבכלים אמנם אפשר על ידי שבירתן, ודאי כיוון שבטל שימושן טומאתן בטלה, כמו כן בכל דרכי השימוש האנושיים שמגרעות וטומאות דבוק בהם, ודאי בשבירה חלוטה יטהרו. אמנם שבירה חלוטה תאבד את הכוחות הרעים מהמציאות, ואת הטובים גם כן תחליש ותקטין. וכן בסדרי החיים של החברה, המאבד ושואף להִרְס בזעף על מנת לתקן בחיפזון, יאבד רוב טובה. רושם גדול בהרחקה מזה הדרך של פחז כמים נמצא בגזרת טומאה ישנה, למען לא יהיה זה הדרך מורגל להיטהר מן הטומאות על ידי שבירת כל הכלי וביטול שימושן אף על פי שיעשהו כלי אחר מחדש, לא טוב הוא לאבד כלים בשביל הטומאה שבהם על הסמך לבנותם בצורה חדשה, כי אם טהרת מי חטאת היא עושה דרכה במתינות בהזאת שלישי ושביעי, מטהרת את הטמאים מצד ההסכמה להיכנע לחפץ עליון הגנוז ונעלם מעין כל צופה, המצווה האחת שנאמר עליה בייחוד "חוקה חקקתי גזרה גזרתי אין לך רשות להרהר אחריה"...

טהרה איננה מעשה טכני חיצוני, אלא תהליך פנימי מהותי. שבירת הכלי, במובן זה, אמנם גורעת טומאה מן העולם אך ספק עד כמה יש בכוחה להוסיף בו טהרה. כמוה כגדיעת איבר נגוע – שגם הרע וגם הטוב שבו אובדים לנצח. מנגד, טהרת מי חטאת היא תהליך המערב רצון והכרה פנימית. האדם הטמא, או בעל הכלי הטמא (והרי קיים יחס נפשי בין אדם לרכושו¹), מביעים הסכמה כלפי החפץ האלוקי הגנוז בחוקת הטהרה העלומה. הסכמה זו היא הפועלת בהם את הטהרה, גם אם המסלול שאותו היא מתווה עתיד לארוך זמן רב.

...זהו אנו רואים בטהרת מי חטאת, בהערה שמטהרת אפילו טומאת מת. כלומר שמבארת שיתגלה לפנינו אור עולם כזה וסדרי חיים כאלה, שנשכיל שגם החסרונות הרעים שהם גורמים המוות וההפסד – גם הם יטהרו, ואיכה זה נרצה בדרך תיקון פתאומי של הירוס ואבדון.

¹ ראה ילקוט שמעוני בראשית, רמז קלב: "ויותר יעקב לבדו" (בראשית לב כה) – אמר רבי אלעזר: מלמד שנשתייר על פכין קטנים מכאן לצדיקים שחביב עליהם ממונם יותר מגופן".

כיוון שאנו עוסקים בטהרת מי חטאת, הרי לא נוכל לבוא לידי מסקנה שדרך כזו של תיקון מתון וסבלני מתאימה רק כאשר עוסקים בקלקולים קלי ערך. נהפוך הוא, דרך זו ציוותה לנו התורה כאשר אנו מתמודדים עם שורש הרע העולמי – עם המוות עצמו, אבי אבות הטומאה.

על כן שמעון בן שטח, שמצא לפניו נכון להשתמש בתכלית הפחותה של חשבון אקונומי לדבר נשגב כקדושת הנישואין במה שתיקן כתובה לאשה, הוא מצא גם כן לגזור טומאה ישנה משום גדר מי חטאת, להשריש בלבבות כי דרך התיקון של השחתה ובלוע, של שבירה ואיבוד, אינו ראוי, גם כי זה הדרך אינו בטוח מטומאה ישנה, ואם יאבד לשעה את הכוחות הרעים עוד יתנערו וישאפו להתרומם ולחזור לסורם.

הערת זו, שמבליע הרב בדבריו כבדרך אגב, חשובה מאוד: כשאמרו חכמים על כליה של שלומציון ש"יחזרו לטומאתן ישנה", רמזו שמי יודע אם תועיל טהרה זו להולכים בדרכה ואם אמנם יעלה בידם לעקור את שורש הטומאה מן המציאות. כשהולכים בדרך של עקירה, יש לדקדק היטב שאכן עוקרים את העשב השוטה כולו ואין משאירים לו שארית כלשהי. מלאכה זו קשה היא מאוד, והצלחתה נתונה בספק רב.

אבל התיקון הבטוח והמלא הוא ההחזרה לטובה, שהוא בא בתיקון של מתינות, אותו התיקון שיסד בו צור עולמים לשכלל את הבריאה כולה, לטהרה מכל טומאותיה, להחזיר כל כוח רע ומפסיד לטובה מלאה וקיימת. "ושעשע יונק על חר פתן ועל מאורת צפעוני גמול ידו הדה, לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי כי מלאה הארץ דעה את ה'"^{יא}... וכך היא מידתו של מקום ב"ה, מאריך אפו וצופה לרשע וחפץ בהצדקו, ומסבב עלילות שהכל יוחזר לטובה ולברכה...

וגם מזה אל תנח את ירך

דברים אלו של מרן הרב זצ"ל ברורים מאוד בהמלצתם: הדרך הכבושה, דרך המלך של תורת ישראל, היא דרך התיקון המתון והסבלני. אמנם יש לדעת היטב שהבחירה בדרך זו איננה נובעת מתוך עמדה של חולשה או פשרנות, אלא מתוך השקפה שכך יבוא לעולם תיקון שלם ובטוח יותר.

כור המבחן בשאלה זו, כמו בכל עניין שיש בו קצוות מנוגדים, הוא האיזון. "טוב אשר תאחז בזה וגם מזה אל תנח את ירך"^{יב}. אם בעלי השקפה מסוימת אינם נוהגים לעולם באופן אחר,

^{יא} ישעיהו יא ח-ט.

^{יב} קהלת ז יח.

הרי זה סימן מדאיג – שמא לא חכמתם ושיקול דעתם בכל עניין לגופו הם המנחים אותם, אלא נטיית אופי או חולשה שאין בכוחם להתגבר עליה²⁷.

הרב זצ"ל מכיר בצורך באיזון בין דרכי התיקון השונות בגוף דבריו, כאשר הוא מייחד גם לגישה הראשונה תחום פעולה ראוי – גם אם נדיר: "רק במקום שאין דרך אחר נמצא... במקום שאין צד יותר נאות". בהמשך דבריו הוא מראה כיצד בא האיזון לידי ביטוי גם בהנהגתו של שמעון בן שטח:

ומה מכוונים הם העניינים שאירע מעשה כזה בבית המלכות, שעל פי הרוח השורר בעת של פרעות ומהפכות כימי שמעון בן שטח, שהיה צריך תיקונים נמרצים: כמו בענייני התורה, שתלה שמונים נשים ביום אחד להוראת שעה, וכמוהן בהליכות הממשלה כעדות סופרי דברי הימים, הייתה הנטייה למהפכה של סדרים כדי לטהר ולתקן נטייה טבעית, עד שמצד הרוח השורר בבית המלוכה שברו את הכלים כדי לטהרם. אמנם חכמים הורו שדרך זה יוכל להחזיר גם כן לטומאה ישנה, ורק על פי דרכה של תורה לטהר ולתקן בהארכת זמן ושמירת הכלי בשמו ושלמותו ילך התיקון הכללי במהלכו, ודרך זה ראוי להירשם בהנהגת הממלכה גם כן.

אם כן, כשמבינים את הרקע ההיסטורי שבתוכו חי ופעל שמעון בן שטח, מבינים שגזירתו באה לאזן את המצב הנגדי – של "תיקונים נמרצים" שפעלו גם בדרך של שבירה ואיבוד, כגון תליית שמונים מכשפות ביום אחד. רוח זו הייתה, ככל הנראה, צורך שעה שמצא את ביטויו הן בהנהגה המדינית והן בחיי התורה, ושמעון בן שטח ביקש לשים לו גבול.

מעשה מעניין אחר שבו ניכרות עקבותיו המתונות של שמעון בן שטח ביתר שאת נזכר במגילת תענית, המפרטת ימים שנעשו בהם נסים ומאורעות משמחים (ולפיכך אין מתענים בהם):

בעשרין ותמניא לטבת יתבת כנישתא על דינא. מפני שהיו הצדוקין יושבין בסנהדרין [שלהם], ינאי המלך ושלמינון [=שלומציון] המלכה יושבת אצלו, ולא [היה] אחד מישראל יושב עמהם חוץ משמעון בן שטח. והיו שואלין תשובות והלכות ולא היו יודעין להביא ראייה מן התורה. אמר להם שמעון בן שטח: כל מי

²⁷ עיין בביאור קול אליהו להגר"א (פרשת וירא, סימן יז) שכתב: "שאינן השלמות ניכר באדם אלא כשיש לו שני מידות הפוכות, כגון מידת רחמנות ואכזריות. לפי שכשהאדם נוהג במידה אחת אין מוכרח לומר שהוא צדיק, אלא יש לומר שכך הוא טבעו. אבל כשיש לו שני מידות הפוכות, כגון רחמנות ואכזריות... מוכח שהוא צדיק... אבל [אברהם] בעקדה, שעשה גם כן מידת אכזריות שרצה בכל אוות נפשו לקיים מצוות הבורא ולשחוט את בנו יחידו, אשר בו תלוי כל חיותו, אם כן עתה נשלם וניכר שהוא צדיק גמור".

שהוא יודע להביא ראיה מן התורה והוא ראוי לישיב בסנהדרין [וכל מי שאינו יודע להביא ראיה מן התורה אינו ראוי לישיב בסנהדרין]. פעם אחת נפל דבר של מעשה ביניהם, ולא היו יודעים להביא ראיה מן התורה, אלא אחד שהיה מפטפט כנגדו ואומר: תן לי זמן, ולמחר אשוב. נתן לו זמן, הלך וישב לו בינו לבין עצמו ואינו יכול להביא ראיה מן התורה. למחר נתבייש לבוא ולישב בסנהדרין, והעמיד שמעון בן שטח אחד מן התלמידים והושיבו במקומו. אמר להם: אין פוחתין בסנהדרין משבעים ואחד. וכך עשה להם בכל יום ויום עד שנסתלקו כולם, וישבה סנהדרין של ישראל. יום שנסתלקה סנהדרין של צדוקים וישבה סנהדרין של ישראל – עשאוהו יום טוב.⁷¹

אשנב לתקופתו של שמעון בן שטח: סנהדרין יושבת בדד, ואין איש מחכמי ישראל בא לדון לפניו. למה? מפני שכולה אפיקורסים. צדוקים, שאינם מאמינים בתורה שבעל פה. מה לחכמי ישראל ולהם? רק חכם אחד בא ויושב עם ה"סנהדרין" הזו. יום אחר יום. מסתמא בא עמם בדברים, ואף היה שותף פעיל בהכרעות דין שונות. לא מן הנמנע שבבית מדרשו שלו עצמו צעקו כנגדו שהוא מחלל שם שמים ושם התורה הקדושה. נותן יד לפושעים. ובכל זאת.

ומה היה בסופו של אותו מעשה?

בעמל עקבי וממושך, מתון וסבלני, קעקע שמעון בן שטח את מוסדותיה של אותה סנהדרין קלוקלת – והביא לחורבנה. תיקון מבפנים. או שמא הריסה מבפנים. כך או כך, המתניות – ולא המחאה החריפה – היא שהצילה את כבוד התורה באותה שעה והקימה את מוסד בית הדין הגדול מחדש על טהרת הקודש. למפרע, התברר לכול שלא פשרן היה שמעון בן שטח. מלכתחילה הייתה דרכו ברורה לו לחלוטין, וכמוה גם הדרך שבה ידע שעליו לצעוד כדי להשיגה ולהחזיר עטרה ליושנה.

בתוך עמנו אנו יושבים, והלב יודע היטב עד כמה כל הסוגיה העמוקה והמורכבת הזו נוגעת בחיינו נגיעה ישירה. דיונים אקטואליים רבים מזכירים את הדין ודברים הסמוי שבין שמעון בן שטח לחכמי דורו בעניינה של אותה סנהדרין צדוקית. קלקלות רבות יש בחיינו הפרטיים והציבוריים, והן כרוכות ומעורבות כמעט ללא הפך בגילויי אורה וגאולה. רק לעתים נדירות מאוד דרך השבירה והבנייה מחדש שייכת הלכה למעשה, וגם אז ראויים להשתמש בה "רק

⁷¹ מגילת תענית, י.

גדולי חכמי וישרי לב"ט^ט. בדרך כלל התיקון מבפנים, בסבלנות ובמתינות, הוא הדרך הכבושה לרבים. יהיה ה' בעזרנו ויכוון את צעדינו בדרך התיקון הבטוח והשלם, בדרך חוקת הטהרה.